

Družbena problematika načrtovanja rojstev

(Nadaljevanje)

POMEN NAČRTOVANJA ROJSTEV ZA POSAMEZNIKA IN DRUŽBO

Čeprav nekaterim predelom Zemlje grozi depopulacija, človeštvu kot celoti mnogo večjo skrb zbuja nasprotni trend. Premajhno število potomcev je izključno problem nekaterih narodov z višjo materialno kulturo, ki so širom po svetu v manjšini. Zato je kontrola rojstev v vlogi reduktorja prirodnega prirastka deležna neprimerno večje pozornosti.

Ker ravno najhitreje narašča prebivalstvo najmanj razvitih dežel, je po svetu zelo razširjena doktrina, ki preštevilnim rojstvom pripisuje krivdo za revščino manj razvitih narodov, za izhod pa predlaga množično in načrtno omejevanje rojstev. Razvite dežele — pravi ta nauk —, ki jih »populacijska bomba«
posredno prav tako ogroža, naj prizadetim pomagajo z izvozom kontracepcijskih metod, sredstev in strokovnjakov. Takšno sklepanje se zdi povsem logično, praksa pa je pokazala, da nekaj ne more biti prav. Ko so zahodne dežele resnično posegle v boj v skladu s to teorijo, je prvim briljantnim uspehom sledil zastoj. Jugoslavija je med prvimi v svetu, ki so opozorili na vzroke za takšen neuspeh in sprožili mednarodno diskusijo v korist drugačnemu pojmovanju načrtovanja rojstev in njegove vloge v družbenem razvoju. Kakšni so naši argumenti?

Doktrina, ki jo kritiziramo, se imenuje neomaltuzianizem, ker je v bistvu neposredna kopija Malthusove teorije iz poznega 18. stoletja. Razlika je le v tem, da je vlogo odrešitelja iz revščine namesto vzdržnosti v spolnih odnosih, ki jo je priporočal Malthus, tu prevzela kontracepcija. Zgodovina evropskih in drugih razvitih držav v poslednjih stoletjih pa kaže, da je upadanje rodnosti zakonitost, ki razmeroma spontano spremlja gospodarski in vesplošni dvig posamezne družbe. Četudi so množice v večini manj razvitih dežel doslej že spoznale, da jim bo »manj rojstev«
pomagalo iz bede, imajo tamkajšnje družine redno več otrok, kot si jih žele. Ljudje preprosto niso kos tisti kulturno izobrazbeni ravni, ki jo terja uspešna uporaba kontracepcijskih metod. Izolirano zastavljeni programi za načrtovanje družine so že vnaprej obsojeni na neuspeh, če jih ne bo spremljala celovita akcija za izboljšanje socialnih in ekonomskih razmer. Težava je v tem, da se visoko industrializirane države, ki so tukaj odločilne, obotavljajo zaradi blokovskih nasprotij in veljave. Razviti so pripravljene na ekonomsko pomoč in na nekatere koncesije v mednarodnih ekonomskih odnosih, a le toliko, da to ne more škodovati njihovi dominaciji. To pa je za razrešitev populacijskega problema mnogo premalo. Ravno enakopravni odnosi v svetu ter dvig iz zaostalosti dežel

v razvoju postajajo usodno vprašanje prihodnosti vsega človeštva tudi v drugih ozirih, ne le v populacijskem.

Neomaltuzianizem je v svojem jedru izrazito reakcionarna teorija, saj deželam »tretjega sveta« ponuja omejevanje rojstev namesto razvoja, kontracepcijska sredstva namesto pravičnejše razdelitve dobrin med narodi. Oprijeli pa so se ga tudi nekateri iskreno misleči strokovnjaki, organizacije in celo mnogotere prizadete dežele same. Danes pozicije neomaltuzianizma v svetu slabijo in se vse bolj uveljavljajo stališča, bližnja jugoslovanskim. O tem pričajo najnovejši dokumenti OZN o ciljih druge (svetovne) deкаде razvoja, gradivo z bukareštanske konference ob svetovnem letu prebivalstva 1974, razprave v okviru IPPF* in drugod.

V mednarodni javnosti je potemtakem že dolgo v ospredju tista plat načrtovanja rojstev, ki se navezuje na populacijsko krizo. Zato nismo mogli brez besed mimo nje. Ta sicer pomembni, a še vedno enostranski pristop pa lahko zamegli pravo vsebino pojava. Uravnavanje rojstev ni v prvi vrsti sredstvo strateških, nacionalno ekonomskih in neštetih drugih interesov države, ampak predvsem neposredna pravica vsakega posameznega človeka. Zanimivo bi bilo pogledati, katere okoliščine so vplivale, da je človeška težnja po samostojnem odločanju o potomstvu prodrla v najširše družbene plasti in postala množična.

Industrijska revolucija 18. in 19. stoletja je bila povod za propad patriarhalne družine na vasi, kjer so številni otroci pomenili dobrodošlo delovno silo. V proletarski družini pa so vsaka nova usta pomenila le še večjo bedo. Ker niso poznale drugih načinov kontrole rojstev, so se delavke množično zatekale k splavu. Vladajoči sloji v Angliji so se uprli vsem oblikam regulacije porodov med revnimi plastmi prebivalstva, da bi preprečili zmanjšanje razpoložljive delovne sile, v njihovem lastnem krogu pa je omejevanje rojstev postalo redna praksa.

Podoben kot v Angliji je bil odnos države do regulacije rojstev v drugih deželah, obsojala in pregnjala pa jo je tudi uradna cerkev. S stoletji so si ljudje brez podpore države in cerkve sami osvojili to pravico. Danes je to tako splošno priznan in važen družben pojav, da sta ga kot eno osnovnih pravic zapisali v svoje dokumente celo mednarodni organizaciji OZN in IPPF.

To so deklaracije, položaj v posameznih državah pa je zelo različen. Še pred nekaj leti so mnoge države vodile politiko pospeševanja naravnega prirastka za vsako ceno, bodisi iz ekonomskih, biološko nacionalnih, strateških ali drugih razlogov (npr. v Franciji, kateri je grozilo izumiranje prebivalstva, v Braziliji in Italiji zaradi močnega vpliva cerkve, v ZR Nemčiji za nadomestitev vojnih izgub in iz ekonomskih razlogov itn.). Tod so prepovedovali kontracepcijo enako strogo kot smrtno in socialno nevarni splav. Danes so take države izredno redke, saj smo lahko zadnji čas pogosto slišali, da je bila ta ali ona država (npr. Francija, ZR Nemčija) prisiljena liberalizirati svojo zakonodajo. Spet drugod dovoljujejo kontracepcijo, a vso propagando in organizacijo prepuščajo privatni pobudi (Švedska, Velika Britanija, ZDA). Tretja skupina pa so nerazvite države, katerih vlade je IPPF pridobila za politiko aktivnega omejevanja rojstev, da bi tako zavrla prehitro rast prebivalstva.

* International Planned Parenthood Federation — Mednarodna zveza za načrtovano starševstvo, v kateri je včlanjenih okrog 100 dežel z vseh kontinentov.

V socialističnih deželah doslej ni bilo bistveno drugačnih ukrepov v populacijski politiki kakor drugod po svetu, razen Poljske in Jugoslavije, ki sta se za ta problem začeli v večji meri zanimati že prej in sta se tudi prvi pridružili IPPF. Pod vplivom jugoslovanskih argumentov se je IPPF v drugi polovici šestdesetih let celo oddaljila od neomaltuzianizma.

Večina religij je do kontracepcije povsem indiferentna, anglikanska cerkev ji je leta 1930 dala pristanek, le katoliška jo še vedno v splošnem obsoja. Pa tudi tu iz dneva v dan narašča število zagovornikov sodobnejših metod, tako med verniki kot v sami cerkveni hierarhiji.

Zavestno odločanje posameznikov o reprodukciji lastne vrste je ena največjih pridobitev sodobnega človeka, saj tako moškemu kot ženski omogoča srečno otroštvo, popolnejši razvoj osebnosti, v zreli dobi pa srečno ljubezensko življenje, zaželeno število otrok in smotrnejše trošenje življenjskih energij namesto izčrpanja v naporih za vzdrževanje preštevilne družine. Posebno ženski, ki ji je sodobni razvoj odprl vrata iz domače kuhinje v javno dejavnost, pomaga svobodno odločanje o rojstvu otroka usklajati njeno naravno funkcijo materinstva z njenim novim položajem v družbi.

Hkrati z lepotami ljubezni mora biti posameznik pripravljen sprejeti tudi bremena — skrb za zdrave odnose v družini, za vzgojo otroka — in s tem obveznost do vse družbe. Svobodno odločanje o rojstvu je torej hkrati tudi važna človekova dolžnost, ki zahteva od svojih nosilcev visoko humano in družbeno zavest. Vseh vrst ovir — neznanja, predsodkov, ostankov patriarhalnosti itn. — za uveljavitev novih pogledov je povsod še polno, zato je poleg temeljnih družbenih pogojev potrebna tudi smotrna vzgoja na področju družinskega snovanja. Seveda to ne sme biti ozko pojmovana spolna vzgoja, ampak integralni vzgojni sistem, ki bo oblikoval ljudi v psihično, moralno in socialno uravnovešene osebnosti in jih tako usposobil uporabljati tudi to pravico z vso zavestjo in odgovornostjo. V tem bi bila resnična seksualna revolucija, ne pa v tem, kar si danes večina, bodisi odobravajoče ali odklonilno, zamišlja s tem imenom — namreč ljubezen kot sredstvo, ki naj neodgovornim in socialno nerazvitim posameznikom omogoča neovirano egoistično izživiljanje.

Urnavanje rojstev pa nima pomena le za posameznika, ampak ob prepletanju z drugimi družbenimi dejavniki — od ekonomije do ljudskega zdravja — vpliva na življenje celotne družbe (npr. na možnosti šolanja, zaposlovanja, participacije v zdravstvenih in drugih uslugah itn.). Zato ob poudarjanju posameznikove pravice do odločanja o potomstvu nikakor ne zanikamo nujnosti populacijske politike, po kateri družba kot celota usklajuje gibanje prebivalstva s svojimi potrebami in možnostmi. Pri tem nam mora biti jasno, da se država ali družbeni forumi ne morejo neposredno vpletati v regulacijo rojstev. Praktične izkušnje držav, kot so ZRN, Čile, Francija in druge, kažejo, da prisilne metode ne vodijo daleč. Tedaj si ljudje pač poiščejo zasilni izhod, npr. ilegalni splav. Raziskave v vrsti dežel in pri nas doma so odkrile zelo zanimiv pojav. V področjih s previsoko rodnostjo ljudje (če so že sprejeli možnost vplivanja na rojstvo) v splošnem žele manj otrok, kot jih dejansko imajo, ker si pač ne znajo učinkovito pomagati. Prebivalci dežel s prenizko rodnostjo pa se večinoma odločajo za manj otrok, kot bi sami želeli, ker jih v tej želji ovirajo najrazličnejša nerešena vprašanja (dohodek, stanovanje, otroško varstvo in tako naprej). V obeh primerih je osnovni

vzrok za neustrezno »gibanje« prebivalstva v družbenih okoliščinah in ne v glavah posameznikov. S tem odpade bistvena dilema, kako za neko deželo ali regijo ali področje doseči ugodno rast prebivalstva, če naj o tej rasti odloča množica posameznikov. Če so ljudem zagotovljeni resnični pogoji za odločanje o rojstvu njihovega otroka in za njegovo uspešno odraščanje, bo vsota individualnih odločitev približno skladna s potrebami razvoja. Ti pogoji pa so zahtevni in obsegajo marsikaj — od osnovne izobrazbe in informacij, ki naj premagajo zaostala pojmovanja, do vzgoje za zrele odločitve (medsebojna odgovornost fanta in dekleta, moža in žene, njuna skupna odgovornost do bodočega bitja), do ugodnih življenjskih razmer za družino in zaposleno mater. Sicer zelo razširjena dilema: ali načrtovanje družine kot absolutno svobodno odločanje ljudi o lastnem potomstvu ali kontrola rojstev kot zagotavljanje družbeno ugodnih demografskih trendov ne glede na potrebe in želje posameznika — se nam v luči teh ugotovitev pokaže kot zgolj navidezna dilema. Družba in država moreta in morata uveljavljati svoj vpliv edinole posredno.

Že naše dosedanje razmišljanje, ki je osvetlilo samo temeljne točke, ne da bi se dotaknilo številnih zanimivih dejstev v ozadju, nakazuje, da je načrtovanje družine le del posegov v organizirani družbeni akciji, sestavina ekonomskega, urbanističnega, kulturnega in vsega drugega družbenega načrtovanja. To je stališče jugoslovanskih strokovnjakov in političnih delavcev, približujejo pa se mu — po drugačnih poteh — tudi teoretiki in politiki drugih dežel. Zanimiva je npr. potrditev Norvežana Berelsona, ki se v spoznanju, da načrtovanje družine samo po sebi ni rešitev, sprašuje: potrebno nam je »nekaj več kot načrtovanje družine« — »something beyond family planning«.

(Prihodnjič: Aktualna vprašanja pri nas)

Najvažnejši viri:*

1. Informacija o Mednarodni zvezi za načrtovano starševstvo
2. OZN o populaciji (Population Bulletin — Populacijski bilten; Washington, februar 1967)
3. Berelson B.: Family Planning Programs and Population Control (Family Planning Programs — an International Survey, New York, London, 1969, editor B. Berelson)
4. Sjöwall T.: Planned Parenthood and Population Policy (bilten IPPF, ER 99, Item 10,1; London, 1. X. 1971)
5. Dolinar Dušan — članki ob drugem desetletju razvoja Združenih narodov (Delo str. 8 in 9, 14. marec 1971)
6. The United Nations Faces the Population Crisis (The Victor Bostrom Fund for IPPF, Report No. 15, 1971/72)
7. Sjöwall T.: Planned Parenthood Reconsidered — Human Rights and Welfare Aspects (Planning for the Future — IPPF International Conference, Brighton, England 1973)
8. Tomšič V.: Planned Parenthood Reconsidered ...

* Večina navedenih virov je na razpolago v knjižnici Inštituta za načrtovanje družine, Ljubljana, Stare pravde 11.